

GENE SHARP

DIKTATÚRÁBÓL DEMOKRÁCIÁBA

Elvi útmutatás a felszabaduláshoz

GENE SHARP

**DIKTATÚRÁBÓL
DEMOKRÁCIÁBA**

Elvi útmutatás a felszabaduláshoz

KOSSUTH KIADÓ

A FORDÍTÁS ALAPJA:
Gene Sharp: *From Dictatorship to Democracy*
Fourth U.S. edition, 2010

The Albert Einstein Institution
P.O. Box 455
East Boston, MA 02128, USA
E-mail: einstein@igc.org
Website: www.aeinstein.org

FORDÍTOTTA
Dettre Gábor

OLVASÓSZERKESZTŐ
Béládi László

Az eredeti mű közkinccs, azonban minden hivatkozás, idézés, ismételt kiadás csak az Albert Einstein Institution engedélyével és annak megnevezésével, a fordító és a magyarországi kiadó nevének feltüntetésével történhet.

ISBN 978-963-544-014-6

© Gene Sharp 1993
Hungarian translation © Dettre Gábor 2020
Hungarian edition © Kossuth Kiadó 2020

Tartalom

Előszó 9

Jamila Raqib előszava a magyar kiadáshoz 13

A fordító előszava 18

1. A diktatúrák reális megközelítése 23

Egy folytatólagos probléma 24

Szabadság erőszakkal? 27

Puccsok, választások, idegen megmentők? 29

A kemény igazság felismerése 32

2. A tárgyalások veszélyei 34

A tárgyalások előnyei és korlátai 35

Megadás megegyezéssel? 36

Hatalom és igazság a tárgyalásokban 37

„Elfogadható” diktátorok 39

Milyen béke? 40

A remény okai 41

3. Honnan származik a hatalom? 43

„Majom mester” meséje 43

A politikai hatalom szükséges forrásai 45

A demokratikus hatalom központjai 48

- 4. A diktatúráknak is vannak gyenge pontjaik** 51
- Az Achilles-pont felismerése 51
 - A diktatúrák gyengeségei 52
 - A diktatúrák gyenge pontjainak támadása 54
- 5. A hatalom gyakorlása** 55
- Az erőszakmentes küzdelem módjai 56
 - Az erőszakmentesség fegyverei és fegyelme 57
 - Nyíltság, titokzatosság és szigorú elvárások 60
 - A hatalmi kapcsolatok átrendeződése 61
 - A változás négy mechanizmusa 62
 - A politikai ellenszegülés demokratizáló hatásai 65
 - Az erőszakmentes küzdelem összetettsége 66
- 6. A stratégiai tervezés szükségessége** 67
- Megvalósítható tervek 68
 - A tervezés akadályai 69
 - A stratégiai tervezés négy fontos formája 72
- 7. A stratégia tervezése** 76
- Az eszközök megválasztása 77
 - A demokrácia megtervezése 78
 - Külső segítség 79
 - Az átfogó stratégia megtervezése 80
 - Akcióstratégiák tervezése 82
 - Az együttműködés megtagadásának terjesztése 85
 - Elfojtások és ellenintézkedések 87
 - Ragaszkodás a stratégiai tervhez 88
- 8. A politikai ellenszegülés alkalmazása** 89
- Válogatott ellenállás 90
 - Jelképes kihívás 91
 - A felelősség elterjesztése 92

A diktátor hatalmának célbavétele	93
Stratégiai váltások	96

9. A diktatúra szétesése 97

Növekvő szabadság	99
A diktatúra szétesése	101
A siker felelősségteljes használata	102

10. A tartós demokrácia megalapozása 104

Az új diktatúra veszélyei	105
A puccsok megakadályozása	106
Az alkotmány elkészítése	107
A védelem demokratikus politikája	108
Érdemeken alapuló felelősség	109

Első függelék

Az erőszakmentes fellépés módszerei	111
-------------------------------------	-----

Második függelék

Köszönetnyilvánítások és gondolatok	123
-------------------------------------	-----

Ajánlott irodalom 127

A szerző előszava

Az engem legjobban foglalkoztató témák egyike már sok-sok év óta az, képes-e vajon az ember a diktatúrák megelőzésére és/vagy elpusztítására. Ezt a gondolatot részben az a hit táplálja bennem, amely szerint elfogadhatatlan, hogy az embert ilyen rendszerek uralják és pusztítják. Meggyőződésemet erősíti mindaz, amit az emberi szabadságról, a diktatúrák természetéről (Arisztotelésztől a totalitárius rendszerek analíziséig) és történetéről olvastam (különösen a náci és a sztálini rendszerekről).

Az évek során talákoztam emberekkel, akik a náci uralom alatt éltek és szenvedtek, köztük olyanokkal, akik túléltek a koncentrációs táborokat. Norvégiában megismertem olyanokat, akik ellenálltak a fasiszta hatalomnak, túléltek azt és hallottam olyanokról, akik elpusztultak a küzdelemben. Talákoztam zsidókkal, akik kimenekültek a nácik karmai közül és olyanokkal, akik segítették őket.

Tudásom a sok országot érintő kommunista terrort illetően inkább származik könyvekből, mint személyes tapasztalatból. Ezeknek a rendszereknek a jellege különösen megfogott, lévén, hogy elnyomó mechanizmusukat az elnyomás és a kizsákmányolás alóli felszabadítással indokolják.

A közelmúltban, a mai diktatúrák természetének megismerését jól szolgálta az a számos látogató, akik diktatórikusan vezett országokból, így Panamából, Lengyelországból, Chiléből,

Tibetből és Burmából érkeztek hozzánk. Tibetiektől, akik harcoltak az elnyomó kínai kommunizmus ellen, oroszoktól, akik 1991-ben elfojtották a keményvonalas augusztusi puccsot és thai emberektől, akik erőszakmentes küzdelemben akadályozták meg a katonai rezsim visszatérését – tőlük sok (és sokszor zavaró) perspektíváját kaptam a diktatúrák ármányos természetének.

A bennem felgyülemelő pátosz és a brutalitások okozta felháborodás, párosulva a csodálattal, amely a sokszor hihetetlen bátorsággal küzdő férfiak és nők hűvös hősiességét látva eltöltött, tovább erősödött, amikor olyan területeket látogattam meg, ahol a még mindig fennálló veszély ellenére a bátrak sokasága tovább folytatta ellenállását. Ilyen volt Noriega Panamája, Litvánia fővárosa, Vilnius a szovjet uralom alatt, a Tiananmen tér Pekingben – ez utóbbi a szabadság ünnepi demonstrációja alatt, majd később is, amikor az első felfegyverzett harcokcsik megérkeztek azon a végzetes éjszakán –, valamint a demokrata ellenállók őserdei főhadiszállása Manerplaw-ban, a „felszabadított” Burmában.

Esetenként meglátogattam az elesettek területeit is, így a televíziós adótornyot és a temetőt Vilniusban, a közparkot Rigában, ahol sokakat megöltek a fegyveresek, az olasz Ferrara központját, ahol a fasiszták sortűzzel végeztek a sorba állított ellenállókkal és egy egyszerű kis temetőt Manerplaw-ban, ami tele volt fiatalon megölt emberek holttestével. Szomorú felismerésem az, hogy minden diktatúra hasonló pusztulást és halált hagy maga után.

Aggodalmamból és tapasztalatomból született a határozott reménye annak, hogy a diktatúrák megelőzhetők, hogy lehetséges ellenük harcolni a mindkét oldalt sújtó tömeges áldozathozatal nélkül is, és hogy végső soron legyőzhetők annak veszélye nélkül is, hogy poraiból új elnyomó rendszerek születnének.

Nagy gonddal próbáltam feltárni azokat a módszereket, amelyekkel a diktatúrák a leghatékonyabban bomlaszthatók a lehető legkisebb szenvedés és áldozathozatal mellett. Munkámat sokéves kutatásaimra alapozva merítettem a diktatúrák, az ellenállási mozgalmak, a forradalmak, a politikus gondolkodás, a kormányzati rendszerek és különösen az erőszakmentes küzdelem természetéről folytatott tanulmányaimból.

Erőfeszítéseim eredménye ez a kiadvány. Biztos vagyok abban, hogy távolról sem tökéletes. De talán képes arra, hogy útmutató legyen olyan elképzelések és tervek kialakításában, amelyek a felszabadítás hatékonyabb módjaihoz vezethetnek.

Szükségből és tudatos átgondolástól vezetve, ennek az esszének a fókuszában a diktatúrák legyőzésének és újbóli feltámadásuk megakadályozásának általános kérdései állnak. Ahhoz nem vagyok felkészült, hogy bármely ország konkrét helyzetére szabott részletes analízist és receptet készítsek. Mindazonáltal, bízom abban, hogy általános elemzésem segíteni képes a mai – sajnálatosan igen nagyszámú – diktatórikus rendszerekben élő tömegek küzdelmét. Nekik kell majd e kiadvány érvényességét megvizsgálni, és annak ajánlásait saját konkrét felszabadítást célzó harcukban alkalmazni.

Sehol ebben a tanulmányban nem utalok olyasmire, hogy a diktátorok elleni harc könnyű és olcsó vállalkozás lenne. Minden küzdelem összetett és mindnek ára van. A diktátorok elleni fellépésnek természetesen lesznek áldozatai. Reményem azonban az, hogy elemzésem segíti majd az ellenállások vezetőit abban, hogy megtalálják azokat a stratégiákat, melyek hatékonyabbá teszik küzdelmüket, ugyanakkor csökkentik az áldozatok számát.

Elemzésünk szintén nem értelmezhető sugallatként, amely szerint egy diktatúra legyőzésével minden egyéb probléma is megoldódik. Egy rendszer bukása soha nem eredményez utópiát. Sokkal inkább megnyitja a lehetőségét annak a nehéz, hosszú

időt igénylő munkának, amely felépíthet egy igazságosabb szociális, gazdasági, politikai rendszert; olyan rendszert, amely eltörölheti a lehetőségét is minden újabb igazságtalanságnak, elnyomásnak. Őszinte reményem, hogy a diktatúrák megsemmisítéséről szóló rövid tanulmányom segítségére lesz mindazoknak, akik elnyomás alatt élnek és szabadságra vágyanak.

Gene Sharp
Albert Einstein Institution,
Boston, Massachusetts

1993. október 6.

Jamila Raqib¹ előszava a magyar kiadáshoz

1993-ban, mikor ezt a könyvet Gene Sharp megírta – ahogyan sokan mások –, ő is reményekkel telve nézett saját korára, mint a csökkenő erőszak és elnyomás jövőjének bölcsőjére. A demokratizálódás folyamata erősödőben volt, ahogy azt – egyebek mellett – jelezte a Fülöp-szigeteki Spanyolelleses forradalom 1986-ban, vagy a tízéves lengyelországi ellenállás, amelynek végkifejlete a kommunista rezsim összeomlása volt, a kelet-németországi forradalom, vagy Csehszlovákia 1989-es bársonyos forradalma, az 1991-es „keményvonalas” államcsíny megbuktatása a Szovjetunióban, Észtország és Lettország ének-lő forradalma, amely elősegítette a balti államok felszabadítását. Hasonlóképpen Magyarországon és több környező országban is erőszakmentes mozgalmak segítették a demokratizálódás folyamatát, miként erre Gene Sharp könyve is több helyen kitér.

¹ Jamila Raqib a 2017-es Nobel-békedíj egyik jelöltje, az erőszakmentes küzdelmeket tanulmányozó, azokat világszerte népszerűsítő Albert Einstein Institution igazgatója. Munkájának fókuszában az erőszakmentes módszerek gyakorlati használatának terjesztése áll. Emberjogi aktivistákkal, szabadságharcosokkal, politikai vezetőkkel ugyanúgy kapcsolatban van, mint tudósokkal és kormányzatok képviselőivel. Az MIT Media Lab kutatójaként az új technológiák és tanítási módszerek erőszakmentes stratégiákra kifejtett hatásaival foglalkozik.

Mára azonban ez a folyamat megfordult. Az önkény világszer- te növekvő korában élünk, amelyben egyre több támadás éri az elfogulatlan tájékoztatást, amelyben társadalmaink civil kezdeményezési lehetőségei megcsappantak, s amelynek egyik legfontosabb – mégis sokak által figyelmen kívül hagyott – jellemzője a közelgő környezeti katasztrófa. Világszer- te növekvő számú társadalomban – ahol ugyanakkor sok esetben tovább élnek a demokratikus berendezkedés külsőségei – tagadják meg manapság bizonyos hátrányos helyzetű csoportok alapvető emberi jogait és védelmét, így az Európába menekülőket, az Egyesült Államokban illegálisan tartózkodókat, más kisebbségi csoportokét vagy éppen a nőkét. Több olyan országban is – ahol a demokrácia már elfogadott minősége volt a mindennapok- nak, például Törökországban, Lengyelországban vagy az Egye- sült Államokban is – kézzelfogható a demokratikus intézmé- nyek, normák, mentalitás és jogok gyengülése. Magyarország pedig megérte azt is, hogy a kormányoktól független, világszer- te elfogadott Freedom House Intézet értékelése szerint „szabad országból” „részben szabad ország” lett.

Ez a könyv hangsúlyozza, hogy kormányaink minden alkalmal- lommal igen könnyű helyzetben vannak, amikor megsértik alapvető emberi jogainkat, ha a lakosság gyenge az ellenállásra, vagy azt hiszi, hogy ahhoz nincs elegendő ereje. Amikor ez az írás arra vonatkozó tanácsokat ad, hogyan gyengítsük a dikta- tórikus rendszereket, s avval egyidejűleg hogyan tehetjük a la- kosságot képessé a hatékony és erőteljes ellenállásra, egyszers- mind arra az általános igazságra is megtanít, amely szerint egy jól működő társadalom nem létezhet alapvető demokratikus folyamatok és emberi jogok nélkül.

A korábban hátrányos helyzetű, tehetetlen rétegek erőszak- mentes akciókkal történő megerősítése gazdagítja a társadalom szövetét, hozzájárul a politikai stabilitáshoz és aktív, gondoskodó közösségek egész körét alakítja ki. Ahogy a neves indiai szocioló-

gus, Krishnalal Shridharani² írja, „a zsarnok csak azt a hatalmat képes gyakorolni, amelynek mi – erő híján – képtelenek vagyunk ellenállni”. Az erőszakmentes harc lehetőségeinek és működésének ismeretét – amint azt ebben a könyvben olvashatjuk – a lehető legszélesebb körben kell elterjeszteni annak érdekében, hogy minél többen megerősödjenek és váljanak képessé szabadságuk kivívására, védelmére és ápolására. Az erőszakmentes harc természetének és technikáinak pontos ismerete, annak tudása, hogy mely tényezők vezethetnek sikerre és melyek nem, növelik a lakosság küzdelmének hatékonyságát és sikerének esélyeit.

Annak ellenére, hogy világtársunk jelentős része él ma komoly politikai természetű nehézségek közepette, vannak reményeink. Egyre több, történelmileg hagyományosan elnyomott csoport kezd megerősödni.

Megvannak a lehetőségeink arra, hogy az így felszabaduló energiákat és inspirációt hatékony akciókká alakítsuk. Egy mozgalom létrehozása semmiképpen nem egy tudományos folyamat. Martin Luther King mondta, hogy sajnos nem léteznek azok a konkrét gombok, melyeknek megnyomásával előállíthatnánk a kívánt eredményt. De van a küzdelemnek egy módszere, melyre megtanít minket az elmúlt évezredek sok-sok bátor hősének erőszakmentes ellenállása. Az ebben az írásban felsorolt „Az erőszakmentes fellépés 198 módszere” megismerteti az olvasót azokkal a taktikákkal, amelyek nagymértékben képesek a diktatúra elleni fellépésben részt vevők erejének növelésére. Bár ez a lista természetesen nem kimerítő, igen hasznos összefoglalása a történelem során alkalmazott különféle módszereknek. Mindig is az volt a meggyőződés, hogy Gene

² Krishnalal Shridharani (1911–1960), indiai költő, drámaíró, újságíró, szociológus, aki Gandhi erőszakmentes filozófiájának népszerűsítője volt. Munkája egyebek mellett nagy hatással volt az Egyesült Államok fekete polgárjogi vezetőire, így Martin Luther King Jr.-ra is.

Sharp azért állt meg felsorolásában 198-nál, hogy a szám lezáratlan jellegével további gondolkodásra ösztönözzön, s hogy jelezze: a lehetséges módszerek száma határtalan, ahogyan az az emberi fantázia és kreativitás is.

E könyv első megjelenése óta a benne tárgyalt módszerek tekintetében bizonyos kiegészítések váltak szükségessé, különös tekintettel a kommunikációs technológia fejlődésére és a közösségi média kialakulására. Ezeket a kiegészítéseket – mert Gene Sharp a módszerek és technikák általánosan érvényes és alkalmazható vonásait rendkívüli tömörséggel fogalmazta meg, lehetőséget adva azok továbbgondolására – az élet, a gyakorlat tette meg a lista eredeti írója helyett. Ezt jelzi például – és sokat mond e könyv nemzetközi sikeréről és hatásáról –, hogy létezik egy civil csoport által működtetett honlap, amely a 198 erőszakmentes fellépésnek a gyakorlatban már megvalósult új formáival foglalkozik, melyek a jelen technológiáinak és közösségi médiájának hatására alakultak ki.³

Az eredeti lista – tapasztalatunk szerint – sokak számára jelentett nagyon nagy gyakorlati segítséget. Jellegénél fogva ugyanis nyilvánvaló egyszerűséggel demonstrálta aényt, hogy az alapvető és maradandó változásokhoz mindig többre van szükség egyetlen sikeres akciónál. Átfogó stratégiai tervekben összefoglalt egyedi akciók sokasága, jól felépített, összefüggő, erőteljes részmozzanatok szükségesek a sikerhez. Mindez manapság fontosabb, mint bármikor volt a történelem során, hisz a szabadság jelenkori ellenségei lényegesen kifinomultabb módszerekkel dolgoznak, mint a múlt önkényurai. Állandóan új és új módszereket, finomabb stratégiákat alkalmaznak hatalmuk megtartására. Következésképpen a szabadságért és az emberi jogokért harcoló

³ Jamila Raqib szóbeli közlése alapján.

Lásd [https://docs.google.com/spreadsheets/d/](https://docs.google.com/spreadsheets/d/1bgQfjXdTF2Fmn6hxFrPL9rk8FiHDDYYyoQwRjxs2tR8/edit#gid=4)

[1bgQfjXdTF2Fmn6hxFrPL9rk8FiHDDYYyoQwRjxs2tR8/edit#gid=4](https://docs.google.com/spreadsheets/d/1bgQfjXdTF2Fmn6hxFrPL9rk8FiHDDYYyoQwRjxs2tR8/edit#gid=4)

demokratáknak is állandóan tanulniuk kell, tudásukat és képességeiket szüntelenül fejleszteniük szükséges, ha nem akarnak az erőszakmentesség „fegyverkezési versenyében” alulmaradni.

Gandhi szerint az igazságtalanság visszautasítása a legjobb módszer annak legyőzésére. Az elnyomó rendszerek elleni ellenszegülésben és azok megváltoztatásában mindnyájunknak jut szerep. Ne feledjük, hogy minden esetben, mikor a demokrácia elleni fellépés sikertelen volt a múltban, az az állampolgárok bátor és erőteljes kiállása miatt vált azzá. És ennek a kiállásnak a legfontosabb fegyvere a tudás.⁴ Fordítások, mint ez is, rendkívül fontos szerepet játszanak abban, hogy a legszélesebb tömegek is megértésük felelősségük és döntéseik hatalmát a demokrácia fenntartásában. Ez a könyv útmutatást ad mindazoknak, akik szabadságukért vagy gyengülő demokratikus rendszerük megerősítéséért küzdenek, mindazoknak, akiknek célja az alapvető emberi jogok tisztelgésén nyugvó demokrácia visszaállítása és a hatalom megosztásának igazságosabbá tétele.

Lehetséges egy jobb jövő, feltéve, hogy elkezdjük azt építeni.

Jamila Raqib

igazgató, Albert Einstein Institution, Boston, MA

2019. április 10.

⁴ A Global Nonviolent Action Database elnevezésű, tudományos igényű összeállított gyűjtemény különböző korok és kultúrák több mint ezer erőszakmentes fellépését részletezi. Az internetes megjelenés idején (2011 szeptemberében) a megjelentetett esetek nagy részét még a Swarthmore College diákjai írták, a George Lakey által vezetett Béke és konfliktus szeminárium feladataként, majd később csatlakozott a gyűjtőmunkához a Tufts University (Dale Bryan, béke és igazság oktató felügyelete mellett), a Georgetown University (Barbara Wien, békekutató felügyelete mellett), a Menno Simons College Winnipeg és a kanadai Mennonite University (Karen Ridd, konfliktusmegoldás-kutató felügyelete mellett), valamint a Kennesaw State University (Maia Hallward felügyelete mellett). A gyűjtemény Gene Sharp tudományos munkájának hatására jött létre, és Mr. Sharp személyes támogatását élvezte. Lásd: <https://nvdatabase.swarthmore.edu/content/who-made-database>